

УДК 343.522(477)

Н.М. ПАРАСЮК, Львівський державний університет внутрішніх справ

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ ПРО НЕЗАКОННІ ДІЇ З ДОКУМЕНТАМИ, БЛАНКАМИ, ШТАМПАМИ ТА ПЕЧАТКАМИ (СТ.СТ. 357, 358 КК УКРАЇНИ)

Ключові слова: суб'єктивна сторона складу злочину, вина, прями́й умисел, мета, мотив

Суб'єктивна сторона складу злочину – це елемент складу злочину, що становить сукупність певних ознак, які характеризують внутрішню сторону злочину, тобто психічну діяльність особи, безпосередньо пов'язану із вчиненням злочину [1, с.273]. Л.Д. Гаухман справедливо зазначає, що проблема суб'єктивної сторони злочину є однією із найбільш складних у кримінальному праві [2, с.132]. Цій проблемі присвячені багато наукових праць, однак окремі положення ще й досі дискутуються. Тому метою цієї наукової розробки є з'ясування змісту, форми та виду вини, а також інших обов'язкових ознак суб'єктивної сторони складу злочину про викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст.357 КК України) та складу злочину про підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст.358 КК України).

Наукова новизна роботи полягає у комплексному дослідженні суб'єктивних ознак складів злочинів, передбачених ст.ст.357 і 358 КК України, об'єднаних під назвою незаконні дії з документами, бланками, штампами і печатками. Спільність родового та безпосереднього об'єкта цих складів злочинів, окремих ознак предмета та суб'єкта, викликає потребу в характеристиці суб'єктивної сторони.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст.ст.357 і 358 КК України є *вина*. Основоположний принцип кримінальної відповідальності особи, що ґрунтується на суб'єктивному ставленні у вину, дуже влучно характеризує латинський вислів *nullumcrimensineculpa*. Його зміст, який бере свій початок у ст.62 Конституції України, зводиться до ствердження про те, що особа може бути піддана кримінальній відповідальності тільки за ті суспільно небезпечні діяння, по відношенню до яких встановлена її вина. Відповідальність за заподіяння шкоди обґрунтована тільки у разі, якщо в акті поведінки так чи інакше брали участь свідомість і воля винної особи [3, с.5].

В літературі залишається дискусійним питання про співвідношення суб'єктивної сторони злочину і вини. Проте, не вдаючись до деталізації аргументів на користь тієї чи іншої точки зору, зазначимо, що переважна більшість вчених притримується думки, що ніяким чином не можна ототожнювати ці два поняття, оскільки у будь-якому випадку вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кожного складу злочину [4, с.10; 1, с.274; 5, с.242; 6, с.163]. Мотив, мета та емоції мають допоміжне значення та розкривають психологічний зміст суб'єктивної сторони складу злочину. Виступаючи як факультативні ознаки щодо загального поняття складу злочину, вони переходять у ранг обов'язкових лише тоді, коли прямо вказані в нормі кримінального закону, яка закріплює конкретний склад злочину або їх зміст можна з'ясувати у процесі тлумачення кримінально-правової норми.

Законодавче поняття вини зумовлює необхідність обов'язкового з'ясування при кваліфікації незаконних дій з документами, бланками, штампами і печатками психічного ставлення особи до вчинюваних дій, передбачених ст.ст.357 і 358 КК України. Складовими елементами психічного відношення є *свідомість* та *воля*. Форма вини визначається закріпленням у законі співвідношенням психічних елементів (свідомість і воля), які утворюють зміст вини, тобто розбіжностями в ін-

тенсивності і вираженості інтелектуальних і вольових процесів, що протікають у психіці суб'єкта злочину [4, с.15]. Зміст вини у розглядуваних складах злочину утворюють характерне для злочинів, вчинених у формі умислу, поєднання інтелектуальної та вольової ознаки. Слід констатувати, що ознаки суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст.ст.357, 358 КК України, знайшли своє відображення у законодавчій редакції їх диспозицій. Про це свідчать наступні чинники: 1) вказівка у ст.357 КК України на вчинення злочину умисно щодо таких форм, як знищення, пошкодження і приховування, а також щодо всіх форм на вчинення злочину з *корисливих мотивів* або *в інших особистих інтересах*; 2) наявністю у ст.358 КК України *мети* використання підробки як підроблювачем так і іншою особою, а також у ч.3 ст.358 КК України – на *«завідомість»* як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони цього складу злочину. Такий спосіб конструювання складів злочинів вказує на необхідність віднесення їх до умисних злочинів.

Цілком вірною є думка А.І. Рарога з приводу того, що вина – це юридичне поняття, саме тому не треба наповнювати терміни, за допомогою яких законодавець визначає умисел і необережність, тим змістом, який вкладає в них психологія, а тим більше – доповнити характеристику форм вини психологічними термінами, які не використовуються законодавцем [4, с.15]. Орієнтиром для встановлення виду вини, знову ж таки, виступає диспозиція статті. В цьому питанні кримінально-правова доктрина цілком справедливо відштовхується від формулювання законодавчої конструкції моменту закінчення злочину. Незаконні дії з документами, бланками, штампами та печатками віднесені законодавцем до категорії злочинів з *формальним складом*. Наука кримінального права розробляє цілий ряд думок про зміст суб'єктивної сторони формальних складів злочинів [7; 8, с.41; 9, с.237–239]. Домінуючою залишається позиція про те, що злочини з формальним складом можуть вчинятися виключно з прямим умислом, і пропо-

нують керуватися наступною формулою для визначення вини: особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер вчинюваної дії й бажала вчинити цю дію [10, с.14; 11, с.157]. Заслуговує на увагу також і думка вчених, які зазначають, що бажання чи припущення в умисній формі вини законодавець відносить виключно до наслідків, а не до самих дій [12, с.17], а також тих, які вважають, що психічно здорова людина, вчиняючи вольові дії, завжди бажає їх вчинити, а якщо особа не бажає, але все ж таки їх вчиняє, це, перш за все, свідчить про його психічну неповноцінність і повну неосудність [13, с.15–16].

Серед науковців, які досліджували незаконні дії з документами, бланками, штампами і печатками, загально визнаною є позиція про те, що суб'єктивна сторона цих злочинів характеризується *прямим умислом* [14, с.11–12; 15, с.11; 16, с.16]. З'ясування змісту *інтелектуальної* та *вольової* ознаки таких дій дозволить визначитися з цим питанням.

При прямому умислі усвідомлення особою суспільної небезпеки свого діяння (бездіяльності) означає розуміння як фактичної сторони свого діяння, так і його соціальної значимості, тобто шкідливості для системи конкретних суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом [17, с.85–89]. Усвідомлення *фактичної сторони* передбачає розуміння дій, які альтернативно перераховані у диспозиції ч.1 ст.357 і ч.1 ст.358 КК України. Так, 1) при викраденні, привласненні, документів, штампів, печаток, заволодінні ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем, а також незаконному заволодінні паспортом чи іншим важливим особистим документом усвідомлення характеру своїх дій, які полягають у незаконному заволодінні цими предметами всупереч волі власника чи законного володільця; 2) при вимаганні усвідомлення того, що пред'явлена ним вимога з погрозою спрямована на передачу документів, штампів і печаток, на які не має жодного права; 3) при знищенні та пошкодженні документів, штампів і печаток усвідомлення того, що особа втручається у фі-

зичну суть матеріального носія інформації, що може мати наслідком як повне його руйнування, так і часткове. Ю.П. Дзюба вказує на з'ясування поряд із усвідомленням фактичної сторони злочинної дії, також і усвідомлення конкретного способу її вчинення [16, с.16]. Така деталізація видається зайвою з тих міркувань, що спосіб є нерозривно пов'язаний із самою дією, вони не можуть бути окремо. А тому усвідомлення характеру свого діяння нерозривно передбачає і розуміння способу вчинення злочину.

В підробленні у зміст умислу особи повинно входити усвідомлення того, що нею здійснюються «активні дії, спрямовані на видозмінення або створення певної речі матеріального світу» [18, с.9]. При цьому особа повинна усвідомлювати, що не має жодного права на вчинення таких дій, однак бере на себе повноваження компетентного суб'єкта щодо створення важливих юридичних документів. Суб'єктивний момент збуту та використання завідомо підробленого документа, бланку, штампі або печатки передбачає усвідомлення особою при збуті, що нею передаються іншим особам, а при використанні подаються або пред'являються документи, бланки, штампі чи печатки, які в силу їх неправдивості не можуть перебувати в офіційному обігу.

Усвідомлення суспільної небезпечності пов'язується із розумінням також і *соціальних якостей* вчиненого діяння, тобто, їх шкідливості для охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин. Тобто, особа, яка вчиняє незаконні дії з документами, бланками, штампі та печатками повинна усвідомлювати, що таким чином заподіює істотну шкоду, охоронюваним кримінальним законом інтересам підприємства, установи, організації чи інтересам окремих громадян.

Спільність безпосереднього об'єкта складів злочинів, передбачених ст.ст.357 і 358 КК України, дозволяє відзначити спільні риси у формулювання усвідомлення суспільно небезпечного характеру дій особи. Щодо оцінки соціальних якостей своєї поведінки, то, як ві-

рно зазначає О.І. Рарог, усвідомлення особою об'єкта злочину не рівноцінно знанню його юридичної визначеності [4, с.28]. При вчиненні незаконних дій з документами бланками, штампі чи печатками суб'єкт може, напевно, чітко не уявляти, на який саме безпосередній об'єкт посягає його діяння. Однак, винний має розуміти, що порушує установленний в державі порядок, відповідно до якого не будь-який суб'єкт, навіть при наявності відповідних знань у документуванні, не вправі скласти документ, виготовити печатку чи бланк, а що це прерогатива тільки визначених суб'єктів. Предметний характер розглядуваних складів злочинів дозволяє з'ясувати через ознаки предмета відношення особи до об'єкта злочину. Усвідомлення фактичних ознак об'єкта при вчиненні незаконних дій з документами, бланками, штампі та печатками відбувається шляхом усвідомлення ознак предмета. Це обумовлено тим, що предмет злочину є доступний для безпосереднього сприйняття. Спільним для суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст.ст.357 і 358 КК України, є усвідомлення особою характеру, властивостей і функціонального призначення цих матеріальних носіїв (документи, бланки, штампі та печатки). Звичайно, що особа може не розуміти, до якого виду відносяться документи – є вони офіційними, чи важливими особистими. Таке усвідомлення може відрізнятись за рівнем конкретизації, однак його наявність (хоча б у загальних рисах) є необхідною складовою частиною змісту усвідомлення особою фактичних обставин вчинюваного нею діяння. Як правило, усвідомлення функціонального призначення предмета злочину є очевидним для винного і найчастіше зумовлює визначення мети його злочинної діяльності [19, с.384].

При вчиненні підроблення особа повинна усвідомлювати, що нею підробляються не будь-які матеріальні носії, а саме документи, які надають право чи звільняють від виконання обов'язку, а також офіційні бланки, штампі і печатки, збуваються та використовуються ці підроблені предмети. Разом із тим,

свідомістю особи мають охоплюватися і якісні ознаки підробленого документа, бланку, штампів чи печатки, які характеризують підробку як таку, що завдяки наданих їй ознак може бути сприйнята як належний предмет. При цьому суб'єкт усвідомлює, що зміст документа після підроблення змінить його правовий статус чи правовий статус інших осіб [20, с.249]. В умисел винного має входити усвідомлення конкретного змісту і виду прав, які він чи інші особи можуть придбати з допомогою підробленого документа, чи об'єму і змісту обов'язків, від яких вони зможуть звільнитися, так як суспільна небезпека діяння залежить від об'єму і характеру прав, які винний розраховує набути, чи обов'язків, від яких хоче звільнитися [21, с.26].

Усвідомлення винним фактичної сторони збуту підроблених документів, бланків, штампів і печаток передбачає розуміння того, що реалізована ним підробка може потрапити в офіційний обіг. За допомогою цієї підробки хтось намагатиметься набути певного права чи звільнитися від виконання якогось обов'язку. Суб'єктивний зміст подання чи пред'явлення підробленого документа полягає в усвідомленні суб'єктом того, що використовуваний ним документ містить неправдиві відомості і цими діями він вводить в оману іншого суб'єкта щодо дійсності своїх намірів.

Питання про усвідомлення суб'єктом суспільно небезпечного характеру незаконних дій з документами, бланками, штампами та печатками нерозривно пов'язане з проблемою про необхідність усвідомлення *протиправності* вчинюваних ним дій. З цього приводу в літературі висловлюються різні думки. Одні вчені ототожнювали усвідомлення протиправності з усвідомленням суспільної небезпеки вчиненого і розкривали протиправність як елемент умислу [22, с.350–355]. Інші вчені, яких є більшість, вважають, що усвідомлення протиправності не є обов'язковою ознакою інтелектуального елемента умислу, так як вчинення умисного злочину можливо і без знання про заборону такого діяння криміна-

льним законом [13, с.28; 4, с.29]. Друга точка зору видається більш прийнятною, хоча би з тих міркувань, що це, по-перше, впливає із законодавчого визначення прямого і непрямого умислу, а, по-друге, наявність вказаної ознаки суперечило би конституційному принципу: «незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності» (ч.2 ст.68 Конституції України). Однак, як видається, із зазначеного правила можуть бути й окремі винятки. Так, у літературі відзначається, що в окремих випадках законодавець визнає діяння умисним лише при усвідомленні їх протиправності [24, с.194]. Зокрема, це властиве для злочинів із спеціальним суб'єктом.

Розгляд протиправності як обов'язкової ознаки інтелектуального моменту прямого умислу є особливо важливим при встановленні ознак суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч.3 ст.358 КК України, з огляду на вказівку «завідомо». Вказівка у статті на завідомість щодо незаконних дій, на думку вчених, також означає усвідомлення суб'єктом протиправності. А.І. Рарог вважає, що ознака завідомості означає спосіб вказівки в законі на те, що суб'єкт при здійсненні діяння наперед знав (було відомо) про наявність тих або інших обставин, тобто він достовірно знав про ці обставини [25, с.60]. Таким чином, за відомість, характеризуючи інтелектуальний момент вини у складі злочину, передбаченого ч.3 ст.358 КК України, припускає значний ступінь усвідомленості ознак предмета злочину. Він означає, що вина особа ще до початку використання підробленого документа усвідомлювала негативні ознаки підробки, її недійсність, а також неможливість введення її в офіційний документообіг. Цілком виправдано було би вказати на такі ознаки усвідомлення щодо особи, яка сама не підробляла документ, а лише використовує створену іншими особами підробку. З іншої сторони, для чого ускладнювати правозастосовному органу процес встановлення ознак складу злочину, ще й тим, щоб доводити, що особа, яка підробила документ особисто, а потім його використовує, достеменно

знала, що документ містить неправдиві відомості. Як видається, для цієї мети така вказівка є зайвою. Саме тому це ще раз доводить, що суб'єктом використання завідомо підробленого документа можуть бути особи, які лише використовують підробку, але участі у її створенні не брали. Отже, усвідомлення протиправності входить у зміст інтелектуальної ознаки умисної вини, складу злочину, передбаченого ч.3 ст.358 КК України.

Другим елементом прямого умислу є *вольовий момент*, який у формальних складах характеризується бажанням вчинити суспільно небезпечне діяння. Враховуючи вище наведені характеристики інтелектуальної ознаки вини, можна стверджувати, що при вчиненні незаконних дій з документами, бланками, штампами і печатками, а саме викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем, знищення, пошкодження чи приховування особа бажає вчинення саме цих дій із притаманним їм характером та способом. Вольовий момент підроблення полягає у бажанні створення сфальсифікованого документу, бланку, штампку чи печатки. Окрім цього бажанням особи також охоплюється створення такого предмета, який повинен мати високий ступінь схожості зі справжнім документом, бланком, штампом чи печаткою. Шляхом доведення документа, бланка, штампку чи печатки до необхідного ступеня схожості, вони можуть бути придатними для обманного використання. Зміст вольової ознаки збуту підроблених документів, бланків, штампів чи печаток включає бажання вчинити активні дії спрямовані на саме відчуження будь-яким оплатним способом підроблених ним чи іншими особами предметів. При використанні завідомо підробленого документа особа бажає подати чи пред'явити сфальсифікований документ для набуття права чи звільнення від обов'язку.

Зміст вини при вчиненні викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем

або їх знищення, пошкодження чи приховування, якщо вони *спричинили порушення роботи підприємства, установи чи організації* (ч.2 ст.357 КК України), визначається поєднанням інтелектуальних та вольових ознак, характерних для злочинів з матеріальним складом. Інтелектуальна ознака вини при цьому включає не тільки усвідомлення суспільно небезпечного характеру своїх дій, але й передбачення настання суспільно небезпечних наслідків у виді порушення роботи підприємства, установи чи організації. Ступінь передбачення визначається як можливістю, так і неминучістю настання суспільно небезпечних наслідків. Таким чином, ставлення до наслідків може бути різним (як умисним, так і необережним). Паралельне існування у межах одного складу злочину двох різних форм вини наукою кримінального права відноситься до злочинів із подвійною (змішаною) формою вини. Наукова концепція цієї форми вини неоднозначно сприймається вченими. Однак, не вдаючись у дискусію, вважаємо, що оскільки законодавчі конструкції окремих складів злочинів допускають таке психічне ставлення особи до вчинюваного діяння та його наслідків, яке повністю не охоплюється тільки умислом або тільки необережністю, то поняття «складної (змішаної) форми вини вдало заповнює законодавчу прогалину у питанні правильної кваліфікації цих злочинів.

Отже, встановлення факту усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру своїх дій (ознак об'єкта, предмета та об'єктивної сторони складу злочину) та бажання вчинити саме такі дії свідчить про віднесення незаконних дій з документами, бланками, штампами і печатками до злочинів суб'єктивна сторона яких характеризується виною у формі *прямого умислу*.

Зміст суб'єктивної сторони незаконних дій з документами, бланками, штампами і печатками в якості окремих, досліджуваних нами складів злочинів, не вичерпується лише виною. У законодавчу конструкцію складу злочину, передбаченого ст.357 КК України, включено як обов'язкову ознаку складу зло-

чину *мотив*, і відповідно склад злочину, передбачений ст.358 КК України містить вказівку на *мету*.

Мета і мотив є обов'язковими і необхідними ознаками складу злочину у тому випадку, коли на них є безпосередня вказівка у диспозиції основного чи кваліфікованого складу злочину. В окремих складах злочинів мотив і мета прямо не вказаний у законі, але впливає з його змісту. За даних умов встановлення мотиву і мети є теж обов'язковим для притягнення винної особи до відповідальності. В інших випадках мотив і мета не впливають на притягнення винної особи до відповідальності, однак можуть бути лише враховані при призначенні покарання.

Під мотивом у кримінальному праві розуміють такі обумовлені домінуючими на час вчинення злочину інтересами і потребами особи внутрішні спонукання, котрі викликають у нього рішучість вчинити злочин і керують ним у процесі вчинення злочинного діяння [1, с.294]. Кримінально-правове значення у ст.357 КК України мають «*корисливий мотив*» та мотив «*інших особистих інтересів*». Названі мотиви С.А. Тарарухін відносить до мотивів, які обумовлюються особистими потребами та інтересами [26, с.24]. З таким положення погоджується й чинний кримінальний закон, оскільки у формулюванні диспозиції ч.1 ст.357 КК України корисливий мотив вживається у відкритому переліку, який продовжується зворотом «або в інших особистих інтересах». У зв'язку з цим, видається не зовсім зрозумілим такий поділ особистих інтересів на корисні та інші у диспозиції ч.1 ст.357 КК України, якщо законодавчо не має значення, яким видом особистого зацікавлення керувалася винна особа. Спробуємо далі з'ясувати зміст ознак мотиву у розглядуваній статті, а також доцільність використання такої вказівки у законодавчій конструкції складу злочину.

У науковій літературі корисливий мотив розуміється як «прагнення одержати вигоду матеріального характеру» [27, с.64]. Назване

визначення, загалом, викликає певні застереження. Як, видається, нічого не має поганого у тому, що особа прагне до покращення свого матеріального становища. Однак, досягнення такого результату протизаконними способами уже вказує на суспільну небезпеку. Саме тому більш прийнятним є визначення користі як мотиву злочину, яке зроблене А.Ф. Зелінським. Під таким мотивом вчений розуміє прагнення задовольнити всяку індивідуальну життєву потребу шляхом свідомо протиправного, забороненого кримінальним законом, заволодіння чужим майном чи майновими правами, що не належать винному, або шляхом незаконного звільнення від майнових обов'язків та скорочення витрат [28, с.156]. Корисливий мотив традиційно у науці кримінального права розглядається щодо злочинів проти власності. Однак, хочемо погодитися із Ю.П. Дзюбою, який визначає різницю між розумінням цієї ознаки суб'єктивної сторони у складі злочину, передбаченого ст.357 КК України [19, с.384]. Зумовлюється це, перш за все, ознаками предмета складу злочину. Документи, бланки, штампи і печатки відносяться до предметів із спеціальним правовим режимом, що виключає їх майновий характер. А тому вилучити із цих предметів якусь майнову вигоду є неможливо. Функціональність документів, бланків, штампів і печаток дозволяє використати їх корисні властивості для задоволення особистих потреб. Дуже часто шляхом використання документів можна отримати набагато більше переваг і на необмежений строк. Таким чином, корисливий мотив при викраденні, привласненні, заволодінні шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем, знищенні, пошкодженні чи приховуванні документів, штампів і печаток виражається у безпосередньому набутті через відповідні предмети певних прав, звільненні від обов'язків, в уникненні від подальшого виконання взятих раніше зобов'язань, підтвердженні правового статусу, використанні для заволодіння чужим майном.

Не розкриваючи поняття вчинення злочину в «інших особистих інтересах», законодавець тим самим значно ускладнив завдання для їх встановлення. С.В. Складков зазначає, що «суб'єктивні причини поведінки завжди носять особистий характер. Ніщо не може змусити індивіда вчинити ті чи інші дії без його бажання, за відсутності будь-якого особистого інтересу» [23, с.278]. Таким чином, можна зазначити: якщо особа при вчиненні злочину діє для задоволення будь-яких потреб, то вона чинить виходячи із особистих інтересів. У науково-практичних коментарях чи навчальних посібниках відсутнє визначення «інших особистих інтересів». Як правило, його тлумачення проводиться через перерахування мотивів, які складають зміст особистої заінтересованості. Під особистими інтересами розуміють, наприклад, прагнення перешкодити укладенню договору, дезорганізувати роботу підприємства, бажання притягнути до відповідальності осіб, у віданні яких знаходилися документи, штампи і печатки і які відповідають за їх зберігання [29, с.332]; перешкодити викриттю злочинця, знищити документ, щоб самому уникнути відповідальності за раніше вчинений злочин [30, с.962]. Тобто, до «інших особистих інтересів» як обов'язкової ознаки складу злочину, передбаченого ст.357 КК України, можна віднести фактично будь-які мотиви людської поведінки, які виступають потребами при вчиненні викрадення, привласнення, заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем, знищення, пошкодження чи приховування документів, штампів і печаток.

Як уже зазначалося, законодавча конструкція мотивів у складі злочину, передбаченого ст.357 КК України, допускає досить таки широке тлумачення їх змісту. Визначити чітку межу – де закінчується і де починається особистий інтерес – є складним процесом. Як здається, у цьому не має практичної необхідності, з огляду на те, яким би мотивом не керувалася особа, наприклад, під час викрадення документа, все рівно це буде злочином. А

тому слушною є пропозиція М.І. Хавронюка про вилучення із ст.357 КК України вказівки на мотиви вчинення злочину, оскільки їх формулювання охоплює усі чи практично усі можливі мотиви [31, с.63]. Слід вказати, що при формулюванні спеціальних кримінально-правових норм, склади яких включають незаконне заволодіння, знищення чи пошкодження документів, законодавець цілком обґрунтовано не включає у законодавчі конструкції спеціального мотиву вчинення злочину (ч.ч.5, 6 ст.158, ст.158-1, ч.3 ст.234, ст.298-1). В.В. Кругліков та О.Є. Спиридонова вказують також на те, що «при правильній побудові законодавством ознак складу слід було би вважати лише таку ознаку злочину, яка поряд з іншими ознаками визначає суспільну небезпеку діяння, відмежовує його від інших злочинів і правопорушень характерна для всіх злочинів даного виду» [32, с.69]. Очевидно, що сам характер активної поведінки особи при вчиненні цих злочинів містить суспільну небезпеку і деталізувати її ще додатковими ознаками складу злочину видається за непотрібне. Отже, вбачається необхідність у виключенні із ознак складу злочину, передбаченого ст.357 КК України вказівки, як на обов'язкову умову кримінальної відповідальності, вчинення незаконних дій з документами, штампами чи печатками з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах.

Одне із важливих місць у структурі суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст.358 КК України, займає *мета* – «використання підроблених документів, бланків, штампів і печаток як самим підроблювачем, так і іншими особами». Під метою у теорії кримінального права розуміють «той уявний і бажаний особою кінцевий результат, якого вона прагне досягнути, вчиняючи суспільно небезпечне діяння» [1, с.296]. А.А. Піонтковський писав проте, що мотив і мета є аспектами вольової умисної діяльності злочинця [22, с.343]. Тлумачення змісту мети при підробленні дозволяє встановити логічний ланцюг, в якому перебуває злочинна дія

із кінцевим результатом. Винна особа не просто бажає вчинити підроблення, але й переслідує прагнення домогтися шляхом використання підробки бажаного для себе чи інших осіб інтересу. Вперто прямуючи до злочинного результату, вона намагається створити такий антипод справжнього предмета, який би можна було використати в офіційному обігу. Як здається, мета вчинення підроблення супроводжує процес підроблення від першого і до останнього моменту. На початковому етапі метою підроблювача охоплюються загальні і спеціальні ознаки підробленого ним предмета. Досягнення поставленої мети реалізується шляхом створення підробки високої якості. Наступним етапом є прагнення запустити в офіційний обіг підроблений документ, бланк, штамп чи печатку. Результат, якого намагається досягнути особа, визначається поняттям «використання». Таким чином, під *метою використання підробленого документа, бланка, штампу чи печатки* як самим підроблювачем, так і іншими особами слід розуміти бажання вчинити активні дії, які виражаються у поданні чи пред'явленні підробки уповноваженим суб'єктам, від діяльності яких залежить набуття певних вигод.

Проведений аналіз судової практики дозволяє зробити висновок про те, що підроблення дуже часто супроводжується бажанням збути підробку. Тобто, суди притримуються позиції, згідно з якою, якщо кримінально караним є підроблення з метою використання, то аналогічна дія, вчинена з метою збуту, також містить суспільну небезпеку. Як здається, така практика є цілком виправданою і підтримується нами. На перший погляд таке тлумачення змісту ознак суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст.358 КК України, може видатися поширювальним. Однак, його можна спростувати наступними аргументами проти. Вчинення підроблення з метою збуту, на нашу думку, характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпеки, що зумовлюється, окрім інших ознак складу злочину, ще й складністю суб'єк-

тивної сторони. Метою збуту при підробленні є прагнення, по-перше, до створення підробки належної якості, по-друге, до одержання майнової вигоди від подальшої реалізації підробки. З огляду на сказане, вважаємо, що для кваліфікації підроблення слід використати наступне *правило*: якщо кримінально караним визнається злочин із менш значною метою, то вчинення аналогічних за характером дій, що супроводжується більш значною метою слід також вважати злочином.

Законодавець вказує на мету збуту як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони лише у спеціальних кримінально-правових нормах про підроблення (ст.ст.199, 200, 215, 224 КК України). Проте у літературі вказується на недосконалість такого формулювання. Зокрема, М.М. Панов, розглядаючи ознаки складу злочину, передбаченого ст.200 КК України, доходить висновку, що «підроблення платіжних засобів ...вчиняється не само по собі (як деяка безпредметна дія), а з метою подальшого використання цих підроблених предметів за їх функціональним призначенням» і пропонує доповнити ч.1 ст.200 КК України разом з метою збуту підроблених платіжних засобів указівкою й на іншу, на його погляд головну мету розглядуваного злочину – використання таких засобів [33, с.121]. Такий підхід до конструювання кримінально-правових норм є цілком виправданим.

Найбільш необґрунтованим виявляється, на нашу думку, формулювання диспозицій складів злочинів про підроблення, в яких відсутня вказівка на мету (ст.ст.158, 160, 217, 318 КК України). Сам по собі характер дій, які утворюють підроблення, не є кримінально-караним. Особа може створити із використанням комп'ютерних технологій диплом про вищу освіту, для того щоб похизуватися перед колегами у своїй вправності. Однак, через свою малозначність названий поступок не заподієв і не міг заподіяти істотну шкоду охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам. Лише у поєднанні з особливим суб'єктивним критерієм, дії, які виразилися у

створенні підробленого документа, бланка, штампа чи печатки стають суспільно небезпечними. Критерієм для відмежування злочинного і незлочинного підроблення вчені називають мету вчинення злочину. Саме тому, вважаємо за доцільне прислухатися до думки про те, що «у тих нормах, де мета не зазначена і не впливає однозначно при тлумаченні..., зробити вказівку на спеціальну мету підроблення» [18, с.9]. Таким чином, пропонуємо доповнити ч.1 ст.358 КК України метою збуту підроблених документів, бланків, штампів і печаток.

Отже, проведене дослідження обов'язкових ознак суб'єктивної сторони складів злочинів про незаконні дії з документами, бланками, штампами і печатками дозволяє зробити такі висновки: 1) встановлення факту усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру своїх дій (ознак об'єкта, предмета та об'єктивної сторони складу злочину) та бажання вчинити саме такі дії свідчить про віднесення незаконних дій з документами, бланками, штампами і печатками до злочинів суб'єктивна сторона яких характеризується виною у формі *прямого умислу*; 2) усвідомлення протиправності входить у зміст інтелектуальної ознаки умисної вини, складу злочину, передбаченого ч.3 ст.358 КК України, з огляду на вказівку «завідомо»; 3) вказівка на спеціальний мотив (корисливий або інші особисті інтереси) у диспозиції ч.1 ст.357 КК України не несе жодного змістовного навантаження, оскільки характер активної поведінки особи при вчиненні цих злочинів містить суспільну небезпеку і деталізувати її ще додатковими ознаками складу злочину видається за непотрібне.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гришук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. [для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл] / В. К. Гришук. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 568 с.

2. Уголовное право: Часть Общая. Часть Особенная : учебник / под общ.ред. проф. Л. Д. Гаухмана, проф. Л. М. Колодкина и проф. С. В. Максимова. – М. : Юриспруденция, 1999. – 784 с.

3. Злобин Г. А. Умысел и его формы / Г. А. Злобин, Б. С. Никифоров. – М. : Юрид. лит., 1972. – 262 с.

4. Рарог А. И. Субъективная сторона и квалификация преступления / А. И. Рарог. – М. : ООО «Профобразование», 2001. – 134 с.

5. Уголовное право. Общая часть : учебник / под ред. Н. И. Ветрова, Ю. И. Ляпунова. – М. : Новый Юрист, КноРус, 1997. – 592 с.

6. Уголовное право России. Общая часть : учебник / отв. ред. Б. В. Здравомыслов. – М. : Юристь, 1996. – 512 с.

7. Никифоров Б. С. Субъективная сторона в формальных преступлениях / Б. С. Никифоров // Советское государство и право. – 1971. – № 3. – С. 115-120.

8. Лунеев В. В. Субъективное вменение / В. В. Лунеев. – М. : Изд-во «Спарк», 2000. – 70 с.

9. Утевский Б. С. Вина в советском уголовном праве / Б. С. Утевский. – М. : Госюриздат, 1950. – 319 с.

10. Рарог А. И. Общая теория вины в уголовном праве : учебное пособие / А. И. Рарог. – М. : ВЮЗИ, 1980. – 92 с.

11. Меньшагин В. Д. Умысел как форма вины // Советское уголовное право. Общая часть : учебник / [В. Д. Меньшагин, И. М. Гальперин, Н. Д. Дурманов и др.] ; под ред. В. Д. Меньшагина, Н. Д. Дурманова, Г. А. Кригера, В. Н. Кудрявцева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1974. – С. 148–161.

12. Иванов Н. Умысел в уголовном праве России / Н. Иванов // Российская юстиция. – 1995. – № 12. – С. 16–18

13. Складов С. В. Вина и мотивы преступного поведения / С. В. Складов. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 326 с.

14. Кундеус В. Г. Кримінально-правова характеристика викрадення : автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. Г. Кундеус. – Х., 2004. – 19 с.

15. Тимошенко Н. О. Кримінально-правова характеристика підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збуту та використання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н. О. Тимошенко. – К., 2009. – 19 с.

16. Дзюба Ю. П. Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (аналіз складу злочину) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю. П. Дзюба. – Х., 2008. – 20 с.

17. Дагель П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П. С. Дагель, Д. П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронеж.ун-та, 1974. – 243 с.

18. Тучков С. С. Підроблення як спосіб вчинення злочину : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. С. Тучков. – К., 2005. – 16 с.

19. Дзюба Ю. П. Щодо ознак суб'єктивної сторони протиправного заволодіння офіційними документами, штампами і печатками / Ю. П. Дзюба // Сучасні проблеми юридичної науки : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (жовтень 2007 р.). – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. – С. 382-385.

20. Букалєрова Л. А. Уголовно-правовая охрана официального оборота / Л. А. Букалєрова ; под ред. В. С. Комиссарова, докт. юрид. наук Н. И. Пикурова. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2006. – 360 с.

21. Пинхасов Б. И. Уголовная ответственность за подделку удостоверений и иных до-

кументов / Б. И. Пинхасов // Советская юстиция. – 1973. – № 9. – С. 25–28

22. Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А. А. Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1961. – 655 с.

23. Скляр С. В. Вина и мотивы преступного поведения / Скляр С. В. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 326 с.

24. Курс уголовного права : в 5 т. Т. 1. Общая часть. Учение о преступлении / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало, 2002. – 624 с.

25. Рарог А. И. Квалификация преступлений по субъективным признакам / А. И. Рарог. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 304 с.

26. Тарарухин С. А. Установление мотива и квалификация преступления : монография / С. А. Тарарухин. – К. : Вища школа, 1977. – 150 с.

27. Волков Б. С. Мотивы преступления (Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование) / Б. С. Волков. – Казань : Изд-во Казан.ун-та, 1982. – 152 с.

28. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посіб. / А. Ф. Зелінський. – Х. : Рубікон, 2000. – 240 с.

29. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 3-тє вид., переробл. та доп. – К. : Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. – 624 с.

30. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Ін Юре, 2003. – 1196 с.

31. Хавронюк М. І. Дещо про мету, мотив і спрямованість суспільно небезпечного діяння / М. І. Хавронюк // Життя і право. – 2004. – № 4. – С. 60–64.

32. Кругликов Л. Л. Юридические конструкции и символы в уголовном праве /

Л. Л. Кругликов, О. Е. Спиридонова. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 336с.

33. Панов М. М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на пере-

каз, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків : монографія / М. М. Панов ; наук. ред. В. І. Борисов. – Х. : Право, 2009. – 184 с.

Парасюк Н. М. Суб'єктивна сторона складів злочинів про незаконні дії з документами, бланками, штампами та печатками (ст.ст. 357, 358 КК України) / Н. М. Парасюк// Форум права. – 2011. – № 2. – С. 700–710 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11pnmctp.pdf>

Досліджується зміст, форма та вид вини, а також мотив та мета як обов'язкові ознаки складів злочинів про незаконні дії з документами, бланками, штампами та печатками; запропоновано внесення змін до КК України.

Парасюк Н.М. Субъективная сторона составов преступлений о незаконных действиях с документами, бланками, штампами и печатками (ст.ст. 357, 358 УК Украины)

Исследуется содержание, форма и вид вины, а также мотив и цель как обязательные признаки составов преступлений о незаконных действиях с документами, бланками, штампами и печатками; предложено внесение изменений в УК Украины.

Parasyuk N.M. Subjective Aspect of Crimes Related To Illegal Acts of the Documents, Forms, Stamps and Seals (Clause 357, 358 of the Criminal Code of Ukraine)

Study the content, form and type of fault, as well as motive and purpose as required signs of crimes of illegal activities with the documents, forms, stamps and seals; proposed amendments to the Criminal Code of Ukraine.